

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА IV

БРОЈ 4

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR IV
VOLUME 4

Accepted on December 22th 2015, at the 9th meeting of the SASA Department of
Languages and Literature, following the reviews of academician
Nada Milošević Đorđević and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2016

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА IV

БРОЈ 4

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности,
22. децембра 2015. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Ђорђевић и академика *Преграја Пићера*

Уредник

академик

МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД

2016

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Припрема
НМ либрис, Београд

Штампа
Planeta print, Београд

© Српска академија наука и уметности, 2016

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Мило Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године.

Прилози се објављују без измена, а нема текстова оних говорника који свој рад нису доставили. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
20. I 2015 – 22. XII 2015.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручни сарадник
Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Драме. 1–5 / Душан Ковачевић</i>	11
<i>Речник њојмова ликовних умејноста и архитектуре. Том 1, А–Ђ</i>	25
<i>Како најисајти и објавити научно дело / Зоран В. Појовић</i>	35
<i>Зборник радова Византјолошкој институту. Књ. 50, 1–2. Mélanges Ljubomir Maksimović / уредници Бојана Крсмановић, Срђан Пиривајрић</i>	53
<i>Србија и Венеција : (VI–XVI век) / Момчило Сјремић</i>	61
<i>Зборник радова и сажетика / 4. Конрес Угружења за атеросклерозу Србије са интернационалним учешћем, Београд, 20–23. новембар 2014. ; [уредници Владимир Кањух, Небојша М. Лалић]</i>	73
<i>Српски језик на Косову и Метохији данас : (социолингвистички и лингвокултуролошки аспект) / Мијра Рељић</i>	81
<i>Зборник Института за српски језик САНУ. [Књ.] 2, Српски језик и актуелна питања језичке политике / главни уредник Срејо Танасић</i>	81
<i>Петар С. Јовановић : истраживач у географији – преталац у друштву</i>	103
<i>Генетички модификовани организми : чињенице и изазови : зборник радова са научној скупа одржаног 22–23. октобра 2013. године / уредник Марко Анђелковић</i>	111

<i>Дан Библиотеке САНУ посвећен научнику, државнику и председнику Српске краљевске академије Стојану Новаковићу (1842–1915–2015).....</i>	123
<i>Italy's Balkan Strategies (19th–20th Century) / edited by Vojislav G. Pavlović ; editor in chief Dušan T. Bataković .....</i>	141
<i>Црквена иконостасна Византија од краја иконоборства до смрти цара Василија I / Предраг Комаћина ; уредник Љубомир Максимовић .....</i>	141
<i>Топонимија Бањске хрисовуље : ка осмишљању старосрпског топонимског речника и бољем познавању ојшћесловенских именословних образаца / Александар Лома.....</i>	153
<i>MIKLOSICHIANA bicentennialia : зборник у част двестоту годишњице рођења Франца Миклошича / уредници Јасмина Грковић-Мејор, Александар Лома.....</i>	153
<i>Мојте старине развоја Србије / уредник Часлав Оцић .....</i>	169
<i>Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 19, Оцаи – ијеојасник / [председник Уредничког одбора Слана Рискић ; уредници Даринка Горјан Премк ... и др.] .....</i>	181
<i>Срби и Први светски рат 1914–1918 : зборник радова са међународног научног скупа одржаног 13–15. јуна 2014. / уредник Драгољуб Р. Живојиновић.....</i>	193
<i>Законик цара Стефана Душана. Књ. 4, том 1–2 / уредници Косја Чавошки, Ђорђе Бубало .....</i>	205
<i>Документи о сјољној иконостасној Краљевине Србије 1903–1914. Књ. 1–7, св. 1–42 / уредници Васа Чубриловић, Радован Самарџић, Василије Ђ. Крескић .....</i>	221
<i>Између завичаја и ијојине : сусрећи различитих култура у српској књижевности / Светозар Кољевић. – Нови Сад : Академска књија : Оранак САНУ у Новом Саду, 2015 .....</i>	237
<i>Сјо десет година Српског дијалектолошког зборника .....</i>	245

<i>Др Аћим Медовић : (1815–1893) : живої и дело : зборник радова с научної скуїа поводом 200 година од рођења / уређивачки одбор Радоје Чоловић, Владимир Кањух, Брана Димитријевић, Снежана Вељковић, Јелена Јовановић Симић .....</i>	<i>261</i>
<i>Ваїикан и Први свеїски рай : 1914–1918. Књ. 1–3 / Драїољуб Р. Живојиновић .....</i>	<i>277</i>
<i>Линївистїичка славистїика : студије и чланци / Предраї Пийер .....</i>	<i>289</i>
<i>Срїски у крућу словенских језика : грамаїичка и лексичка поређења / Предраї Пийер .....</i>	<i>289</i>
<i>Именик аутора, уредника и говорника .....</i>	<i>303</i>

Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 19, Оцат – петогласник / [председник Уређивачког одбора Стана Ристић ; уредници Даринка Гортан Премк ... и др.]. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 2014

Говорили: дописни члан Горан Петровић
проф. др Рајна Драгићевић
проф. др Милорад Дешић

У Београду, уторак 29. септембар 2015. у 13 часова

КЊИГА СВИХ СРБА

Постоји само једна књига коју стварају сви Срби. Настаје увек и свуда, где се год српска реч изговара и слуша. То је најобимнија, најпотребнија и најбоља српска књига. Њени су творитељи и они који не умеју да читају. Без ње не могу ни они који је не отварају. Већина нашег света за њу није ни чула, а свако часно њене делове казује. У њој се сабирају векови, територије, књиге из свих области науке и уметности, књижевност, имена и презимена, дијалекти, наречја, акценти и значења свих врста речи. У њој су азбучним редом наговештена сведочанства о свему што Срби смишљају, записују и говоре, о свему што су тако радили у ранијим временима. У њој су основни знакови народног умећа, трајања, посебности, наслеђивања и свега што може да стане под реч идентитет, под такав заклон и сигурно место. Она извире из сваког српског гласа, а заправо је невидљив океан чије су капи изговорене речи. О тако савршеном чуду не може се говорити с миром. Одвише је чаровито да бисмо остали равнодушни.

Та велика књига свих Срба јесте речник књижевног и народног језика. Настаје и расте као чиста савест. Пише се дуго и многоручно. Без престајања

се обнавља и зато не може бити завршена. У њој се пописују, тумаче и одабраним примерима чине јасним реч по реч, с устаљеним изрекама које су постале, ко зна кад, незамењива помоћ мислима, говорењу и разумевању. Лексикографи кажу да ће та Велика књига покупити око пет стотина хиљада речи. Аналитичари тврде да свакодневно користимо само хиљадити део.

Отуда је стигла порука да се главном дужношћу може назвати учење матерњег језика. Брига о језику је брига о нама, као што је немарност у језику немар према себи. Српски језик је притешњен са исто онолико страна као што су притешњени Срби. Речници су најсигурније куће и за језик и за народ који га је смислио. Наш велики речник је јединствена творевина у којој се мире појмови, појаве, радње и времена, преци и њихови наследници.

Речник књижевног и народног језика састављају лексикографи Института за српски језик. Може бити да ни ми ни они нисмо разумели колико је замашан и вековит такав посао и да је Институт са својим пројектима и наслеђем постао ризница српског памћења. Речник објављује САНУ. То јој по старештву припада и то је њен најдалекосежнији научноистраживачки подухват. Српски језик се обликује споро и темељно. Тако се морају радити и речници.

О новој књизи Великог речника, по реду деветнаестој, говориће дописни члан Горан Петровић и професори универзитета др Рајна Драгићевић и др Милорад Дешић.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

ГОРАН ПЕТРОВИЋ

ОДРЕДНИЦЕ

Речник је све. И оно прво и оно крајње. Речник сабира и уздах новорођенчета и час када човек напушта свет, када одахне. Речник је стакло, прозорско, пред којим деца воле да стоје, па кратко хукну или дуго причају, гледајући како се дах претвара у влагу, а влага у клизеће капљице росе. Речник је стакло, оно за огледала, које се каткад ставља пред лице умирућег да би се проверило да ли још дише, јер говор је обично последњи траг живота.

Речници су музички инструменти. Они су једноставне свирале од зове, оне свирале од оне зове која је никла из кукавичлуком затрпане јаме и приче о цару Тројану. Речници су гајде пуне весеља, поносне трубље са највиших кула, они су лаки добоши што тратарају, уједно тешка звона којима се нешто обзнањује. Жичани су то инструменти, вечито затегнутих чивија и

напетих струна: реске гусле, уплахиране виолине и виоле, смирена виолончела, харфе од вилине косе, бележе и најмањи покрет душе. Речници су клавири међу књигама, величанствени концертни клавири на којима може да се изведе моћна музика. Али, речници су и они клавири који тужно самују, поклопаца спуштених на дирке, прекривени тешким сомотом, некада упропашћени, са кружним траговима чаша и тањира, јер нам често служе само за то да на њих одложимо послужење док на каквом скупу испразно говоримо. Речници су оргуље. Од избе праве храм. Речници су многогласни хор. Од храма праве васиону, бескрајно звездано резонантно тело у којем траје, одјекује, оно што су и ко зна кад, шапатам, изговорили безимени, одавно заборављени...

Речници су оно мало соли што се залепи на олизнуту јагодицу кажи-прста. Али су и удланица просјака, стисак шаке побратима, око струка љубавни загрљај. Они су и мухоловка и ветроловка. Они су грудвица квасца, кашичица којом се размерава шећер, и кашика којом се размерава брашно, и шољница којом се размерава уље. Они су и чанче сиромаша и газдински чорбалук. А у невољи, речници су и заједнички казан. Они су и зацепак и цеп, и кош и трап, и врећа и амбар, и сеник и силос, и ризница онога чега више нема. Речници су повесма дима, родна кућа, заселак, село, касаба, паланка, варош, град, метропола, држава, свет, а у том свету – они су опет родна кућа, раскриљен ормар у тој кући, полица у ормару, на полици кошуље из детињства, међу кошуљама – стручак сувог биља, рецимо мајчине душице...

Речници су паперјем наложене дуње, пуни пунцијати јастуци... Они су меко ткани, пресавијени чаршави за брачне кревете... Штиркани, пресавијени столњаци за трпезе... Речници су, као овај, за сада сложен у деветнаест књига, и исто толико пута помножено са око осам стотина страница по тому – више од петнаест хиљада пута пресавијена застава... Када би се те странице рашириле, једна до друге ставиле, био би то наш најситније везен, најшири чаршав, најдужи славски столњак... Била би то наша највећа застава на којој је забележено свако име и презиме, цурак извора и ушће, свако зрно и поље, бусен и планински врх...

Речници су све. Сведена историја. Распричана математика. Веома подробна, веома дугачка формула. И свежањ су трнаца и Теслина кутла. Имплозија и експлозија. Речници су спојени судови народа. Море, пучина у мензури. Еталон еталона. Боље укоричена партитура. Палета. Речи су чекићи и длета. Ножићи за дуборез. Одабрани каменчићи за мозаик и мноштво каменолома које су ваљајући векови заоблилили у белутке. Речници су столетна паучина, коса везана у плетенице, навоштен конац за свеће упреден у бродску ужад... Речници су наша брвна и лучни мостови...

Речници су и написан и још ненаписан стих. И заборављена народна приповетка. И модеран роман у расутом стању. И укупна библиотека једног језика. И део укупне библиотеке човечанства. Они су и то човечанство које, наука каже, има орбиту, али шире гледано – честица је што космосом лута.

Речници су све. Зато што никада нису довршени. А опет, увек су подухват вредан дивљења. Јер, језик је жив. Десетине хиљада је то врхунаца, заметка, благословених стања, оних радосних часака када плод оживи, болних трудова, порођаја, срцања, призивања... Речници су, као у овом случају, и оцат и петогласник. А оцат је, између осталог, анестетик. Осуђеницима, па и разапетом Христу, нуђен на сунђеру набоденом на копље, не би ли сквасио усне, уста. Дочим је петогласник богослужбена, литургијска књига.

Ко никада није стајао пред прозорским стаклом – нека прелиста речник. Кома никада нису ставили огледалско стакло пред лице – нека прелиста речник, јер је можда управо наредна реч она која је и последња. Ко никада није свирао на свирали од зове, дунуо у гајде, потегао звоно, музицирао на виолини и виолончелу, дирнуо једну једину дирку на клавиру – нека прелиста речник. Ко никада није месио хлеб, натирао тесто – нека прелиста речник. Ко никада никоме није додао тањир, кусао из заједничког казана, никада ништа никоме није спустио у удланицу – нека прелиста речник. Ко никада није слагао кошуље из детињства у ормар, својски удахнуо мајчину душицу – нека прелиста речник. Ко никада са другим није ширио чаршав, столњак, заставу – нека прелиста речник. Ко никада није видео лађу изблиза, ко никада није видео шта је све за градњу лађе потребно – нека прелиста речник. И исто то нека учини, нека прелиста речник, одреднице – ако му је до тога да ублажи бол, ако му је до утехе, ако му је до свакодневног говора, узвишене песме... Уопште – ако му је стало до тога да одреди себе.

РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ

ПОСАО КОЈИ МОРА БИТИ ДОВРШЕН

Кад год изађе из штампе нови том Речника САНУ, мешају се задовољство и олакшање јер тиме долази на место још један комадић тог сложеног мозаика који је почео да се слаже пре 127 година, дакле, још 1888. године, када је академик Стојан Новаковић рекао: „Иоле књижеван читалац знаће, како се већ са самом Академијом, са самим такорећи њеним именом спаја мисао о обради језика, о речнику, о уздигнућу језика на виши научни и књижевни значај.“ У састављање тог мозаика који расте готово од оснивања САНУ и заједно са њом преживљава добре и лоше историјске тренутке, уложено је много научне и стручне енергије генерација прегалаца. И зато са радошћу и олакшањем (или бар са умањеном грижом савести и тескобом) гледамо на сваки нови том јер је он доказ да досадашњи труд није био узалудан и да ће се до коначног циља, ипак, верујемо, стићи.

А докле се, у ствари, стигло објављивањем деветнаестог тома Речника? Деветнаестим томом завршена је обрада речи које почињу на слово О и

започета обрада лексике на слово П. Обрађено је 1.530 речи на О (од *оцаић* до *ошчуро*) и 9.981 одредница на слово П (од *п* до *пейшојласник*). Зашло се, дакле, у обраду огромне породице речи која започиње словом П. „Највећи број ексцерпираних листића, као и одредница, има слово П, што значи да ће речи на ово слово заузети највећи број томова. Претпоставља се да ће оне обухватити пет до осам томова, јер за њихову обраду постоји укупно сто шездесет пет кутија, а у свакој од њих 4000–4500 листића. Дакле, за речи које почињу овим словом исписано је око милион листића. Један од разлога за овако богат инвентар је и чињеница да слово П обухвата бројне речи настале префиксацијом, творбеним процесом у којем учествују веома продуктивни префикси (*йо-, јод-, јре-, јрег-, јри-, јро-*)“¹. Ако се има у виду процена да ће речи на П бити обрађене у 5 до 8 томова, а да до краја азбуке после П остаје још 11 слова и ако се тај податак укрсти са чињеницом да број обрађених речи из тома у том углавном опада, може се претпоставити да 19. том представља завршетак тек прве половине посла на Речнику САНУ. Овај податак радује и забрињава. Радује јер је јасно да је Речник САНУ заиста најобимнији речник од свих речника савремених словенских језика, а забрињава због тога што се крај овом послу не назире.

Осмотрићемо деветнаести том Речника САНУ као узорак лексике савременог српског језика да бисмо се упознали са структуром тог узорка из којег се неки подаци могу, а неки не могу уопштавати на целокупни лексички систем српског књижевног и народног језика.

Осим лексике словенског порекла, у 19. тому има и стране лексике. Према подацима Наташе Вуловић², највећи број страних речи обрађених у овом тому потиче из грчког језика (274), а нешто мање из латинског (257). У питању је општецивилизацијска лексика (*јалеолић, јалеојрафија, јангемича, јаразић, јериферија*). Из италијанског потиче 225 речи, из немачког – 141, из турског – 131, из француског – 110, а тек онда из енглеског – 42, из мађарског – 30 итд. Ако се има у виду да је у овом тому обрађено 11.511 одредница, постаје јасно да највећи део речи које су обрађене у овом тому спада у домаћу лексику. Изненађује податак да, после грецизама и латинизама, највећи број страних речи у 19. тому потиче из италијанског језика (*јајац, јаленча, јаун, јарайећ, јасча*), затим из немачког, па тек онда из турског (*ојак, јазар, јамук, јайуча, јарче, јайица, јекмез*). Како закључује М. Ђинђић³ (2015: у штампи), највећи број турцизама из овог тома припада покрајини-

¹ Вуловић, Наташа, Ђинђић, Марија, Радоњић, Данијела. „Реч више о Речнику САНУ“, у: *Књижевност и језик* LV/1–2, 171–182.

² Вуловић, Наташа. „Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књига XIX, *оцаић – пейшојласник*, Институт за српски језик САНУ, Београд 2014, стр. 800“, у: *Преводилац*, свеска 72, 2014, 84–88.

³ Ђинђић, Марија. „Лексика турског порекла у 19. тому Речника САНУ“, у: *Зборник у часи Радивоју Младеновићу* (у штампи).

змима и пасивном лексичком фонду, у који улазе застареле речи, архаизми и историзми. Општи је утисак да у Речнику САНУ претеже народна лексика, па би се очекивало да и у овом тому међу страним речима има највише турцизама-дијалектизама, и зато изненађује податак да страну лексику у највећој мери сачињавају интернационализми грчког и латинског порекла јер су они по правилу одраз интелектуализације и урбанизације лексичког фонда.

Домаћа лексика је и у овом тому изузетно разнородна. Квалификатори упућују на бројне дијалектизме и покрајинизме, застареле речи, архаизме и историзме, термине из различитих области, а чини се да се чешће него раније посезало и за квалификатором *експр.*, који се односи на експресивну лексику или експресивна значења.

Ишчитавајући то обиље различитих слојева лексике и имајући у виду чињеницу да се број обрађених речи из тога у том, генерално посматрано, смањује (у 1. тому има 16.212 обрађених речи, у трећем – 14.985, у шестом – 10.751, а у шеснаестом – 7.968), што, вероватно, значи да се број значења и примера повећава, треба имати у виду колико је тешко лексикографу да понеку реч или пример из грађе занемари. Ипак, академик Митар Пешикан, један од највећих српских лексикографа, истицао је важност селекције речи у описним речницима⁴. По његовом меродавном мишљењу, селекција нема за циљ „постизање краћег, економичнијег речника, него само чување његовог интегритета, чување речничке материје од растакања сувишним садржајем, сликовито речено, од уродице“. Добар лексикограф уме да разликује „ефемерну лексику“, често привремену, од „добре лексике“, у коју понекад спадају и дијалектизми или архаизми. Међу експресивима понекад има „случајних ономотопеја, случајних тепања, случајних склопова“ и њих, према М. Пешикану⁵, треба избегавати. Занимљива су и Пешиканова размишљања о индивидуалној лексици, околицизмама. Он примећује да им старији писци нису били склони, а да у савременој књижевности има све више индивидуалне лексике. Савет лексикографима је да у речнику треба да буде места за оне индивидуалне речи за које лексикографи процене да не треба да остану индивидуалне. Ова размишљања су веома важна јер лексикограф Речника САНУ своју компетенцију исказује и кроз избор лексике коју обрађује, иако се у јавности често буквално схвата да Речник САНУ треба да садржи целокупно благо српског језика. М. Пешикан тако саветује лексикографе, али се обраћа и писцима: „Има значајан број писаца који улажу доста напора да обогате свој језик, да га попуне новим, свежим речима – али је питање колико се то срећно ради. Наиме, стиче се утисак да неки такви писци полазе од минималног стандардног фонда, а онда сваки за себе – тако рећи из по-

⁴ Пешикан, Митар. „О селекцији речи у описним речницима“ у: *Лексикографија и лексикологија* : зборник реферата. Београд – Нови Сад : САНУ, Институт за српскохрватски језик, Матица српска, Филолошки факултет, стр. 209–217.

⁵ Исто.

четка – изналази и кује нове речи. Несумњиво је да би богаћење изражајног фонда било успешније, а оригиналност и свежина стила и језика не мања ако би писац обилније захватао у постојећу лексичку ризницу⁶. Дакле, ловци на нове речи и нова значења, а лексикографи су такви више од припадника свих осталих професија, позивају на опрез у стварању нових речи, а посебно у претеривању са језичким играма.

Важно је рећи и то да велики лексикографи попут М. Пешикана и Д. Гортан-Премк наглашавају значај примера у Речнику САНУ и у другим речницима. Они сматрају да су примери најзначајнији део сваког речника и да евентуално сажимање речника не треба вршити на штету примера, иако ни са њима не треба претеривати.

Највише пажње у 19. тому Речника САНУ привлаче најбогатије речи. Глагол *ѓагаѓи* има 30 значења, *ошѓар* – 22, *ѓасѓи* – 21, *ошѓрица* – 13, *ошѓро* – 13, *ѓалиѓи* – 12, *ѓалица* – 12, *ѓеро* – 11, *ошѓрина* – 10, *ѓаг* – 10, *ѓеѓља* – 10, *ѓањ* – 9 итд. Из овога закључујемо да су две главне речи 19. тома – придев *ошѓар* и глагол *ѓагаѓи*. Најбогатију фразеологију има именица *ѓамеѓ* – 112 израза и 26 народних пословица. Затим следи глагол *ѓагаѓи* (61 израз), па именица *ѓеѓа* (59 израза).⁷

Шта је то што једном лексикологу посебно привлачи пажњу док разматра значења и примере за *ѓагаѓи* и *ошѓар*? На првом месту, то је платисемија, а на другом – богатство грађе која као на длану указује на неке семантичке појаве и упућује на закључке.

Тешко је остати равнодушан пред импозантним бројем колокација у које ступа придев *ошѓар*: *ошѓар мач*, *камен*, *ѓесак*, *веѓар*, *жар*, *бол*, *мирис*, *дуван*, *укус*, *звук*, *акценатѓ*, *судија*, *ѓас*, *ѓрекор*, *ум*, *корак*, *закон*; *ошѓра*: *коса*, *клима*, *вода*, *наредба*, *ѓолемика*, *казна*, *боја*, *борба*; *ошѓро*: *оружје*, *брашно*, *око*, *осећање* итд. Сва ова значења се употребљавају у савременом српском језику, свако подразумева толико различито испољавање оштрине, а ипак постоји нека снажна заједничка нит која их повезује – у манифестацијама оштрине увек има жестине, снаге, јачине, продорности, наглашености, па се овакве квалификације налазе у дефиницијама свих значења овог придева. „Као да су сва значења могућности номинације једне исте основне представе, зависно од тога с којом речју та основна представа контактира.“ Тако је ову појаву коментарисала Ирена Грицкат још давне 1967. године, коментаришући значења придева *велик*, који је тада обрађивала. Ову значењску способност многих придева и глагола назвала је *ѓлаѓисемијом*. Направила је важну разлику између вишезначности (полисемије) и широкозначности (платисемије).

Исти семантички развој запажа се и код глагола *ѓагаѓи* и *ѓасѓи*. Пасти се може са столице, на колена, на некога, од старости; пада прашина по

⁶ Пешикан, Митар. *Наш књижевни језик на сѓо ѓодина ѓослије Вука*. Београд : Библиотека Друштва за српскохрватски језик и књижевност СРС, 1970.

⁷ Статистичке податке наводимо према раду Н. Вуловић (2014).

ормару, маховина на цамију, дажд из облака, роса по трави, хлад до пола сокака, звезда с неба, бол по човеку, два бела голуба на кућу, свет по ресторанима, поглед на новчаник, пријатељ у кнежеву кућу, царев син у несвест, камџије на непријатеље, војници на шумадијску ракију итд. И као да су сва та бројна значења различита, а, ипак, иста, као да се свуда невољно губи оријентација и буквално или апстрактно тло под ногама.

Богата грађа Речника САНУ инспирисала је најбоље лексикографе за врсне научне радове. Има нечег неприкосновеног у томе када истраживач каже „грађа из Речника САНУ је то показала“. Пред овим аргументом сваки критичар мора да заћути. Тако, на пример, М. Пешикан⁸ каже: „Иако сви знамо да сва значења глагола свршеног вида готово увек има и несвршени вид, ипак је грађа Речника САНУ показала да се у језику далеко више искористишћавају свршени глаголи него њихови несвршени парњаци; зато се ови последњи, свесно и намерно, обрађују сажетије. Ауторима Речника чини се да се на тај начин постиже нека врста реалистичности обраде.“ Дакле, грађа показује и како научно треба испитивати неке језичке појаве, али и како треба радити речник, у ком правцу га треба унапређивати да би опис језика био што реалнији.

Ирена Грицкат никада није равнодушно обрађивала лексику за Речник САНУ. Најбољи радови у српској лингвистици о деминутивима, о антонимији, о прилозима, о семантичком односу између перфективних и имперфективних глагола настали су из њеног пера, из лексикографске радионице Речника САНУ. Непревазиђен је и њен рад о глаголу *имати*, који је написала обрађујући ову реч. Задржаћемо се на само једном размишљању да би се схватило колико је добар лексикограф и квалитетан лингвиста, па и филозоф, она била: „*Имаш још дуго да чекаш*: то не значи да саговорник нешто има или нема, он и не може имати одсечак времена, већ значи да му тај дуги одсечак времена предстоји, нимало његов, али испуњен његовим чекањем“⁹. Треба ли нешто додати овој изванредној анализи која је свој одраз нашла и у дефиницијама глагола *имати* у Речнику САНУ?

Проф. Даринка Гортан-Премк је дефинишући речи за Речник САНУ узалуд покушавала да састави (оне најбоље) описно-синонимске дефиниције примарних значења многозначних речи. Грађа је показала да речи у основним значењима немају синонине. Грађа је показала, а закључак је завршио не само у Речнику САНУ, већ и у уџбеницима.

Речнику САНУ, пре свега његовој грађи, верујемо, у њу се уздамо. Последње истраживање аутора ових редова у вези је са експресивним синтаг-

⁸ Пешикан, Митар. *Наши књижевни језик на сто година послије Вука*. Београд : Библиотека Друштва за српскохрватски језик и књижевност СРС, 1970.

⁹ Грицкат, Ирена. „Развој значења глагола имати“, у: *Радови*, Научно друштво БиХ, књ. 8, Одељење историјско-филолошких наука, књ. 6, стр. 67–81.

мама којима се исказује велика и мала количина (нпр. *море љубави, зрнце савести*). Грађа за Речник САНУ показала је да има много више примера у српском језику за експресивно исказивање велике него мале количине. Немогуће је само на основу овог речника направити прецизан попис свих ових синтагми и свих именица које могу експресивно исказивати количину, али се свакако можемо поуздати у грађу која каже да нас велика количина више узнемирава и подстиче на именовање него мала. Дакле, закључак се намеће, а истраживачу преостаје да размишља о узроцима.

Сви који се бавимо српским језиком имамо одговорност пред генерацијама претходника да помогнемо да се овај речник приведе крају. И сви се трудимо колико можемо – професори Катедре за српски језик Филолошког факултета и других сродних катедара широм Србије ослушкују интересовања и прилежност својих студената и само најбоље шаљу у Институт за српски језик, а Институт младим истраживачима пружа могућност да се баве лексикографијом, али и да развијају своје научне склоности.

Завршићу речима своје професорке Даринке Гортан-Премк¹⁰, активног лексикографа са најдужим стажом: „Историја лексикографије једнога језика одраз је политичке, социјалне и културне историје оних који тим језиком говоре. Као по правилу, великим лексикографским подухватима приступа се или у узносним или у преломним временима; Речнику САНУ приступило се с романтичарским заносом у узносно време, у време наглога и брзога развитка Србије с краја претпрошлого и с почетка прошлога века; у оваквим полетним временима постављају се велики, некад и превелики циљеви. Превелики је циљ од самога почетка постављен за овај речник – лексикографски обрадити све речи српскога језика, и оне књижевне, и оне народне, покрајинске, дијалекатске у периоду од Вука Караџића до данас. Лексикографи од заната, или боље – генерације лексикографа од заната, остваривали су овај циљ, а лексикографа је мало, и увек их је било мало. И материјалних средстава је мало, и увек их је било мало... Али лексикографија се не сме урушити“.

МИЛОРАД ДЕШИЋ

СТРУКТУРА 19. ТОМА РЕЧНИКА САНУ

Посљедња, 19. књига Речника САНУ (*оцај̄̄– њеј̄̄ој̄̄ласник*) састоји се из два дијела: први је *оцај̄̄ – ошчуро*, а други *њ̄̄ – њеј̄̄ој̄̄ласник* – укупно 800 двостубачних страна. Речник израђују сарадници Института за српски језик

¹⁰ Гортан-Премк, Даринка: „Речник српскохрватског књижевног и народног језика, XIX том, Београд 2014: САНУ, стр. I–CXVII и 1–800“, у: *Јужнословенски филолоџ* 71, св. 3–4 (у штампи).

ї̀анкреас, *ї̀араї̀ї̀реоудеја*, *ї̀есї̀* и др., а јављају се и називи са квалификативима: покрајинско (*ї̀ауза*), застарјело (*ї̀абубреї̀*), шаљиво (*ї̀аї̀ак*) и сл.

Није мали број ни назива за различита јела, термина из кулинарства: *ї̀аеља*, *ї̀ашиї̀еї̀а*, *ї̀алачї̀нка*, *ї̀аленї̀а*, *ї̀аї̀азјанија*, *ї̀аї̀рикї̀ш*, *ї̀асуљ* итд. Ту су и покрајински називи, као нпр. *ї̀амук—чорба*, *ї̀андур* и др. Примјери у неке одреднице представљају праве рецепте за припремање јела.

Речник показује колико је богатство књижевних и народних ријечи и њихових значења у српском језику. Тако сазнајемо да глагол *ї̀адаї̀и* има 30 значења, од којих су већина са подзначањима; да уз именицу *ї̀амеї̀* долази 14 синтагматских израза, 95 фразеологизама и 26 народних пословица. За неке ријечи тешко је било прецизно утврдити значење. То су већином покрајинске ријечи, којима понекад није лако утврдити ни акценат ни граматичку врсту. Тако смо нашли овакве ријечи:

а) са нејасним значењем: *ї̀ашкум*, *ї̀алачина*, *ї̀алча*, *ї̀аљица*, *ї̀андрџак* и др.;

б) без одређеног значења: у бројаници – *ї̀алиї̀ан*, *ї̀ан*, *ї̀аскеле* и др.; у загонеси – *ї̀аин*; у пјесми – *ї̀анић*;

б) са упитником у дефиницији: *ї̀алмаре*, *ї̀аскун*, *ї̀аї̀уња*, *ї̀афбн*.

Добро је што су наведене и ове ријечи, можда ће неко касније објаснити неке од њих.

Као и досад, навођени су и кроатизми. Они су упућивани на ријечи обичне у српском језику. То се види из следећих парова: *оцаї̀* – *сирће*, *оцеан* – *океан*, *ї̀акирайї̀* – *ї̀аковаї̀и*, *ї̀аришки* – *ї̀ариски*, *ї̀ацијенї̀ица* – *ї̀ацијенї̀киња*, *ї̀ензионираї̀и* – *ї̀ензионисаї̀и*, *ї̀ерзијски* – *ї̀ерсијски* итд. Као што видимо, ово јесте рјечник *срї̀скохрваї̀скої̀* језика, али на *срї̀ски* начин.

Учили смо да оно што данас сматрамо кроатизмима налазимо и у дјелима српских аутора: *оцаї̀* код Вука и Лазе Лазаревића, *ї̀аришки* код Његоша, *ї̀ензионираї̀и* код Шапчанина, *ї̀ерзијски* код Светислава Стефановића. Ово показује како се у дужем периоду раздвајала српска и хрватска лексика.

Могло би се поставити питање: да ли су побилежене све ријечи између *оцаї̀* и *ї̀еї̀ої̀ласник*? Као и у другим рјечницима – нису. Нема: *ї̀араї̀лајдер*, *ї̀араолимї̀ијада*, *ї̀арфе*, *ї̀асе*, *ї̀ерфекї̀ивностї̀*, *ї̀ежо* и др. То је за рјечнике уобичајена ствар јер су они незавршене књиге, бескрајна прича. На ту појаву је још Вук указао у Предговору другом издању *Срї̀скої̀ рјечника*: „Нити мислим ја нити ваља да мисли ко други да су и у овој књизи све ријечи народа нашега и сва значења наштампанијех ријечи, него ја још мислим да се у живу језику све народне ријечи не могу ни поупити, јер гдјекоје постају једнако, а кадшто и нова значења већ познатијем ријечима.“

На крају бих рекао да је овај *Речник* једно од најбољих дјела из српске лексикографије, капитално дјело београдске лексикографске школе.

